

דרושים

לפ' שופטים (תרנ"ו)

בהפטרה, כי לא בחפזון תצאו ובמנוסה לא תלכו כי הולך לפניכם ד' ומאסיפכם אלהי ישראל. כבר העירותי בעזה"י בדרוש לשה"ג על דבר החפזון, שהי' יתרון בימ"צ, ואנו מזכירין דבר זה לזכרון, ובגאולה העתידה הוא לגריעותא, עד שמשובח הענין מצד שלא יהי' בחפזון, ומהו ענין חפזון. וביאור הדברים שחילוק יש בין גאולה העתידה להעוברות, שמצב ישראל בגאולה העתידה יהי' במדרגה יותר גבוהה.

אך פרטן של דברים יובן ע"פ דחז"ל ע"פ והי' ביום ההוא תקראי אשי ולא תקראי עוד בעלי, ודרז"ל ככלה בבי"ח ולא ככלה בבית אביה (פסחים פז א), ובארנו קצת בדרוש לשה"ג הנ"ל בע"ה, ועתה נוסיף ביאור בעה"י, כי ב' מיני קישורים הם, קישור טבעי וקישור נימוסי. הנימוסי הוא רמז לכלה בבי"א, שאינה אגודה כ"א מצד הקדושין לבדם, והטבעי בבית חמי', שחיי המשפחה נקבעים במעמדם. אמנם כשם שחלוקין בתוכן ענינם כך הם חלוקים ג"כ בפעולותיהם, שישנם עסקים שהם באמת ללא תועלת לעניני הבית, רק למצא חן בעיני בעלה, וזהו עיקר עסקה בהיותה בבית אבי', שאין עסקי הבית מוטלים עלי', ואח"כ בבי"ח נעשו עסקי הבית עלי' לחוב, ע"כ היא עסוקה בדברים של תועלת. והנה זהו ממש החילוק בין מעמדם של ישראל בירושתן בזמן הזה למעמדם לע"ל, שלע"ל יתקיים ונתתי תורתך בלבם ועל לוח לבם אכתבנה, ותהי' הדבקות בהשי"ת ובתורה"ק מצד טבע הנפש, לא רק מצד האמור בתורה לבד בלא השגה בעצם, כי כל בניך לימודי ד'.

והנה יש שני דרכי האמת בתורה, כנודע מדהר"ן בדרשות, שהאמת שע"פ שכל האנושי היא ג"כ אמת והשי"ת מסכים ע"ז, מ"מ יוכל להיות הדבר בחילוף האמת. וכ"ז שיידך רק כ"ז שעוד לא באו ישראל עד רוממות מעלת השלמות, ע"כ הם מוכרחים להתנהג ע"פ השכל הקצר, והשי"ת בחסדו מקבל לטוב, ודילוגו עלי אהבה. אבל באמת כל התיקונים שראויים לבא מצד קיום התורה הלא ראויים הם מצד עצמם לבא רק ע"פ האמת האמיתית, אלא שהשי"ת מתקן בחסדו שתהי' התכלית הטובה ג"כ נמשכת אפי' אם לא כונו את האמת לגמרי כ"א לפי ערכנו, כענין קרב צדק מאיליך, שכתבו המקובלים שהשי"ת מתקן מה שחסר ע"י מעשה בנ"א.

ופי' בזה דחז"ל כ"ד שדן דין אמת לאמתו כאילו נעשה שותף להקב"ה במע"ב, הכונה כי

שותף אינו דומה לשליח ופועל. הפועל כ"ז שהוא משלים את פעולתו ע"פ התנאי, ואם אפי' יהי' התנאי שמקיים ע"פ שכלו מפסיד העסק, מ"מ כיון שבעה"ב נתחייב ע"פ שכלו הרי שכרו משלם ראוי לו שיקבל. אבל השותף שאינו מקבל שכר מצד עצמו, כ"א מה שהעסק מרויח ממילא שייך לו, א"כ אם העסק לא עשה פרי אין לו חלק בשכר. וכמ"כ בענין עבודת השי"ת. אם הי' השכר בא בתורת שכיר שבא על שכרו, ולא בטבע מצד תיקוני המצוה, הי' ודאי שורת הדין לקבל כל השכר משלם, כיון שעשה הכל כראוי ע"פ שכלו. אבל כיון שהתיקונים באים ממילא א"כ מנין לו שכר, כיון שלא פעל באמת כפי התיקונים. אבל הקב"ה בחסדו מנהיג בטובו שכיון שהוא עושה ע"פ התורה בשכלו הוא מתקן הקדושה ונחשב כאילו תיקון הוא בפעולתו. וזהו החסד שאתה תשלם לאיש כמעשהו, כי אמר תחילה אחת דיבר אלהים, פי' מצוה ועבודה, שתיים זו שמעתי, שתי פעולות, קבלת שכר מצד פועל וקבלת שכר מצד עצם השבח שמשביח ומתקן. ואמר כי עז לאלהים, פי' השי"ת מתקן התיקונים מצד עצמו ע"י זכות המצות שעושה לפי שכלו, ולך ד' חסד בזה, שמ"מ משלם כמעשהו בעצמו, כאילו פעלו הם. ע"כ אמר שאע"פ שרק לאמתו של דיין דן, מ"מ כאילו נעשה שותף, מקבל שכר על התיקונים כמו שותף, לא רק כדין פועל לבדו.

והנה כ"ז שלא נגמרה הקדושה לדעת אמתה של תורה, צריך להתנהג בזה האופן, וכ"ז שלא יקנו ישראל המעלה שתהי' הקדושה נקבעת בהם בטבע, יהי' השכל מפוקפק ויש לו מונעים. אבל לע"ל כשיהי' השכל בשלמות יהיו המעשים ע"פ אמתה של תורה, א"כ יהי' התיקון של המצות מצד עצמן, לא מצד מציאת חן לבד. ע"כ תקראי אשי, ככלה בבית חמי' שעושה עניני תועלת, והברית תהיה טבעית, שזה תלוי בזה, כשתקבע הקדושה בטבע הנפשות אזי יהי' השכל משכיל הענינים לאמתתם, ויעשו המעשים לענין תועלת ולא רק בגדר ודגלו, א"ת ודגלו אלא ודילוגו.

והנה כשמגיעים למעלה גדולה כזאת שהיא מדרגת הקדושה, נעשים כל עניני עוה"ז תכליות מצד עצמם, וזה יהי' לע"ל, ע"כ הייעודים הם גדולים ומופלאים בעניני עוה"ז. ע"כ כשחזקי' ל"א שירה על מפלתו של סנחריב לא נעשה משיח (סנה' צד א), מפני שצריך להוקיר מאד טובה גשמית של ישראל, וזהו מכנף הארץ, דפרחי לעילא אפי' ענין ארצי, זמירות שמענו, והם צבי ותפארת לכל צדיק שמבטל עניני ארצים, מ"מ גנאי הוא לחזקי' וסייעתו של"א שירה, מפני שהעומד במעלת משיח צריך להדריך א"ע ואת העם לקדושה שהכל הוא תכלית.

וזש"ה "למרבה המשרה ולשלו' אין קץ על כסא דוד וע"מ וגו' קנאת ד' צבאות תעשה זאת. דבר שלח ד' ביעקב ונפל בישראל", ודרז"ל "דבר שלח ד' ביעקב זה גיה"נ, ונפל בישראל שפשט איסורו בכל ישראל" (חולין צא א), וראוי להבין מאי שייכי' דהאי להאי. ויובן ע"פ מש"כ בענין יעקב ומלחמתו דדרשו חז"ל (ב"ר עז א) ויותר יעקב לבדו כמש"כ ונשגב ד' לבדו, והענין הוא שהחילוק שבין יעקב וישראל הוא כי יעקב הוא במדרגת עקב

והתחלת הקדושה שלא יצאה לפעל הגמור, ע"כ צריך להרחיק עניני עוה"ז, והי' יושב אוהלים ויזד נזיד עדשים להורות על פרישה ממותרות וחיי צער. אך אח"כ כשבא למדרגת ישראל זהו ענין הקדושה, שכל מה שמוסיף יתרון בעוה"ז – הוא מתעלה והעולם מתעלה על ידו. וזהו שהי' שרו של עשו מתאבק כנגד יעקב, וההתאבקות היא שקשה לשמור עצמו באמצע הדרך כ"ז שאינו במעלה היותר שלמה, שריבוי העסק בעניני העולם לחטא יחשב, והמניעה ג"כ חטאת היא. ע"כ הי' מקום הניצוח בגיד הנשה, מקום המישר צעדי גבר שלא יטה הצדה לא לימין ולא לשמאל, אשר ע"ז נפלאו חוקרים רבים. אך כשנתעלה א"צ לדאוג ע"ז, כי אין חסרון בעניני עוה"ז ג"כ, רק עוד יתרון נוסף ע"ז, וז"ש "לא אשלחך כ"א ברכתני", שיהי' לי תוספת ברכה מענין הרע המתהפך כולו לטוב.

ע"כ כאשר חזקי' ל"א שירה עמ"פ של סנחריב, מפני שלא הי' לו כ"כ חשק בעניני עוה"ז, אע"פ שהי' זה גרעון בחק משיח, וז"ש "קנאת ד' צבאות", וצבאות נקרא ע"ש ישראל, שצבאות כולל עליונים ותחתונים כדחז"ל בברכו' (לא ב) בקרא דחנה. ואמר שזה שהורה שעניני עוה"ז הם בגדר חסרון אל הכלל אינו כן בהשלמה הגמורה, שהרי דבר שלח ד' ביעקב זה גיה"נ, ופשט איסורו בישראל להוראה זו שיתעלו אל המעלה הגדולה שעניני עוה"ז יהי' להועיל בקדושה.

וז"ש "והי' כדכוד שמשותיך", שכדכד מאיר בעצמו, והשמשות הן זכוכית של חלונות שהן רק מעבר למאור. ועניני עוה"ז כשהם בגדר אמצעי רק, אינם מאירים בעצמם כ"א מעבר והכנה, אבל כשבעצמם יאירו – ע"ז נאמר שהם עצמם יהיו כדכד.

ע"כ במצרים היו במדרגת טהרה ונקראו בני ישראל, כמו בני הנביאים, שעומדים להקרא ישראל כשישתלמו בהשלמות האמיתית, ולע"ל לא יהי' צריך חפזון בעסק ההכנה, כי בעצמו יהי' קדוש, וז"ש "לא בחפזון תצאו" אל התכלית. ולענין מה שתסתעף הרחבה בעניני עוה"ז מהעסק בהכנות לא ינוסו מזה, "ולא במנוסה תלכו". "כי הולך לפניכם", פי' ההכנות נקראות הליכה לפני ד', שההכנה קדושה בעצמה, "ומאסיפכם", להיות כלליים, ובהכלל הכל קדוש מצד עצמו, "אלהי ישראל", ששם ישראל הוא על השתוות הקדושה ג"כ בעניני עוה"ז, כמש"כ "כי שרית עם אלהים ועם אנשים". וקצתי מאד.

ב.

"תנא לדעת כי אני ד' מקדישכם, א"ל הקב"ה למשה מתנה טובה י"ל בבית גנזי ושבת שמה כו' מתן שכרה לא עביד לאיגלווי" (שבת יב). צריך להבין, הרי גם שכר כל המצות עין לא ראתה, כי עוה"ב לא נתנבאו עליו נביאים כדדז"ל (ברכות לד ב), ולמה הי' צורך להודיע מתן שכרה בע"פ. גם איך אפשר להודיע בע"פ שכר רוחני. וכבר כ' הרמב"ם בה' תשובה בטעם שלא דברו הנביאים בעוה"ב, משום שא"א להמשילו בדיבור.

נקדים דברי התורה דפ' תבא "הסכת ושמע ישראל היום הזה נהיית לעם לד' אלוקיך", "תניא אר"י וכי היום נתנה תורה לישראל כו' אלא ללמדך שחביבה תורה על לומדיה",

ובילקוט יש צריכה תורה שתהא חביבה על ישראל כל שעה ושעה כיום נתינתה מה"ס. "תדע, שהרי אדם קורא ק"ש שו"ע, וערב אחד לא קרא, דומה לו שלא קרא ק"ש מעולם" (ברכות סג ב). צריך ביאור איך דומה, ובוודאי לא יקופח שכר ק"ש שקרא בשביל זו שביטל. אמנם התורה נקראת חיינו ואורך ימינו, ונראה שב' תוארים אלה המה נגד שני דברי של מעלה וקדושה שיש בתוה"ק. ונראה ברפואות הגוף ישנם מיני רפואות כאלה שמיד בלקיחתם מרגישים תועלתם, שהם מרחיבים לאדם דעתו ומשמחין לבבו ומחזקים כוחותיו, ויש מיני רפואות שהם להועיל לימים יוצרו, אין האדם מרגיש בהם תועלת אבל מועילים הם לחזק גופו ולהאריך ימיו, כענין "חמין ושמן שסכתני אימי בילדותי כו" (חולין כד ב). ה"נ בתורה ומצות, עיקר הסגולה שיש במצות שהן מוסיפות קדושה ושלמות גדולה באדם, שלמות נפלאה שא"א כלל לשערה ולדמותה. ואע"פ שאינו מרגיש בלבבו כלל שנעשה יותר קרוב אל השי"ת ע"י התומ"צ, ושנעשה לבבו יותר ישר ומידותיו יותר קדושות ומתוקנות, מ"מ האור בנפש וההצלחה האמיתית ודאי דבקה בו, אע"פ שהיא נעלמה, ואפי' למ"ד מצות א"צ כוונה ולא ירגיש כלל בלבבו, מ"מ הפעולה הקדושה עושה את שלה. זה החלק נקרא ע"י התורה בשם אורך ימינו, שהוא מוסיף אומץ ושלמות לעולם שכולו ארוך, אע"פ שאין האדם מרגיש בלבבו כלל וכלל. אמנם המעלה שמצד זה נקראת התורה תורת חיים, חיינו, אמרו בפילוסופיא כל חי מרגיש וכל שההרגשה יותר גדולה החיים יותר גדולים. א"כ לענין חיות התוה"ק, "וחי בהם", היינו שיש סגולה בתורה ומצוותי' להכשיר לבבו של אדם להרגיש יותר נועם ד', להיות מתענג על ד' ועל טובו ושיתוסף בתוכו אהבת ד' ויראת שמים ביראת רוממותו ית' לאמיתתה בלב נכון ורוח נדיבה, שהיא מתנה קדושה וגדולה מאד, כענין המקדש עצמו מלמטה מקדשים אותו מלמעלה. וכבר כ' במס"י שהקדושה תחילתה עבודה וסופה תגמול, והיא מתן מאת ד' לחסידיו שהיא כרוכה בעקב המצות, ומזה האדם מרגיש קרבת אלוקים ע"י כל מצות שעושה לשם פעלן. ע"כ נקראת התוה"ק תורת חיים, שנותנת ע"י מצותי' חיים והרגשה בלב להיות קרוב אל השי"ת בכל לב ונפש. זאת היא הסגולה השני' שמתלווה ומשלמת את יקרתם של המצוות כולם.

והנה ק"ש היא קבלת עומ"ש, וכבר כתב החינוך שע"י קבלת עומ"ש באמת בכל עונת חיוב ק"ש נעשה לבבו שלם באהבת ד' ויראתו, ומספקת הסכמה זו עד הק"ש השני' שמחזרת ההתעוררות מחדש אחר שכבר נכבה ע"י משך הזמן. וכן הולך תמיד לחדש קבלת מלכותו ואהבתו ית' בלב עם ד' הגוי קדוש. וזהו מתן שכר גדול מאד, לבד השכר הנצחי לעוה"ב, כי היא באמת מעין עוה"ב, דהיינו "עולמך תראה בחייך", להיות קשור אל השי"ת ואהבתו בכל עת בהרגשת הלב באהבתו ויראת כבודו ב"ה.

והנה לענין המדרגה של אורך ימים שיש בתורה א"צ התעוררות להיות חשוב כחדשים בכל יום, שהרי התועלת נבנה ומתכונן עכ"פ. אמנם מצד ההרגשה שבלב, שצריכה להיות בחיות הלב באהבת ד' ויראתו, דבר זה צריך לחדש בכל יום, שלא יתישן אצלו הדבר

ויעשה המצות כמצות אנשים מלומדה, שע"ז הרבו הנביאים להוכיח, והשי"ת אמר "תחת אשר לא עבדת את ד' אלוקיך בשמחה", והעבודה בשמחה צריך לחדש בכל יום. וזו היא ברכה שכל ישראל צריכים ויכולים לזכות לה ע"י העבודה השלמה בתומ"צ.

והנה מחיוב ק"ש שהוא בכל עונה תמידית אנו למדים עד כמה גדולה היא החובה הזאת שתהיינה המצות עשויות על דרך החיים, דהיינו שירגיש ג"כ סגולת המצות ביראת ד' ומדות קדושות שמתוספות על ידיהן, כיון שצותה אותנו תורה שלא יפסיק עונה מהתעוררות הלב. וז"ש "היום הזה נהיית" – שיהיו כחדשים, וז"ש "תדע שהרי אדם קורא ק"ש שחרית וערבית", כדי לחדש בלבבו אהבת ד' ויראתו, "וערב אחד אינו קורא דומה לו כו", שכיון שאינו מחדש הזכירה אינו מרגיש בלבבו עוד נועם ד' ויראת ד' ואהבתו מזמנים שעברו, ש"מ שצריך לחדש התעוררות הלב, לבד הסגולה הנפשית הצפונה במצות.

והנה שבת קודש שנקראת אות בינו ית' לביננו, ופי' בכוזרי שהיא כמו אות המורה על תוכן המצות כולן, ע"כ ראוי מאוד למצא בש"ק, לבד הסגולה של גודל השכר הצפון שיש בכל מצוה, שיהי' בולט מאד השכר השני של החיים, דהיינו "לדעת כי אני ד' מקדישכם", שיהיו יודעים ומרגישים קדושתו עלינו ית"ש, וזהו מתן שכר נשגב מאד. ע"כ "השומר שבת מחללו שומר ידו מעשות כל רע", כי קדושת השבת קודש פועלת עליו לרומם נפשו שיהא מרגיש כל קדושת המצות כולן שיהי' בעיניו כחדשים, ועד"ז שקולה שבת ככל התו"כ, שהיא נותנת באדם השומרה כהלכתה כ"כ קדושה בלב להרגיש נועם ד' ויראתו ואהבתו שכם אחד ככל המצות שבתורה.

ודבר זה הוא הוא מתנה שיש לו להקב"ה בבית גנזיו, כי באמת קשיא ע"ז ממ"ש "אין להקב"ה בבית גנזיו אלא אוצר של י"ש בלבד" (ברכות לג ב), וכאן אמר ששכר שבת ג"כ גנוזה בבית גנזיו. אלא שכר שבת היינו יראת שמים שמתוספת באדם בסגולה ע"י המצות, שעיקר הכח שמגיע דבר זה ע"י כל המצות בא ע"י קדושת השבת קודש. וזהו "מתן שכרה דלא עביד לאגלויי", כי הוא דבר צפון ונעלם הגלוי רק לבוחן לבבות ית"ש. וזהו "אלמלי שמרו ישראל ב' שבתות היו נגאלים", כי השבת מקנה קדושה לעצמה ולכל המצות כולן, ואם היו שומרים השבת בב' המשמעות, היינו להרגיש קדושת הש"ק ע"י שמירתו, ושמירתו בפועל, כי השמירה בפועל מלחללו, אע"פ שהיא מקנה לאדם את ההרגשה הקדושה של חלק החיים שיש בתוה"ק ובמצותי', מ"מ הרי על האדם לקבל המתנה הזאת להרחיב גבוליו ולקבעה בלבבו שתהי' חזקה בנפשו, אז תפעל עליו בכל קדושתה כראוי לה. ע"כ הזהירו הנביאים על קדושת הש"ק ג"כ בדברים שהם נוגעים לההרגשה הנפשית, לדעת כמה גדולה קדושת הש"ק. ע"כ אמר ישעי' "אם תשיב משבת רגליך כו' אז תתענג על ד'", שיגיע לך זה כשכר, וזהו "מתן שכרה" שמסר הקב"ה בע"פ, ואתא ישעי' אסמכי' אקרא.

וממוצא דבר נוכל להבין שכשם שקדושת הש"ק פועלת להוסיף קנין הקדושה ע"י כל המצות, כן בעוה"ר חילול ש"ק פועל לאדם לאבד הונה של תורה, שאפילו הקדושה הקנויה בלבבו כבר ע"י המצות שעשה, שהן הנה הקניינים האמיתיים המנעימים חיינו של

אדם בעוה"ז ע"י עונג ונחת שמגיע לו מעבודת השי"ת, ונותנת לו אחרית ותקוה שיבא עי"ז להתחזק יותר במצות ובעבודה ובכל מדות טובות שבעולם, - ע"י חילול ש"ק יאבד הכל, ולבבו נטפש ונעשה מוכן להפקרות ולפריקת עול ולכל נבלה שבעולם. ע"כ אמר הכ' את קדשי בזית, ע"י מה, ע"י שאת שבתותי חיללת. ע"כ "אין הדליקה מצויה אלא במקום שחילול שבת מצוי", כי כמו שהדליקה היא מבערת הונו של אדם עד שבפתע פתאום מתרושש מכל הקנינים שעמדו לו במשך שנים רבות, כן ע"י חילול שבת קודש הוא מבער את הקודש מלבבו ומאבד הקנינים הקדושים של חלק החיים שבתוה"ק. שהמצות הכינו את לבבו לדעת את ד' ולהיות יותר קרוב לתורה וליראת שמים ולכל המצות שנשתבחו בהם ישראל, ע"כ מדה כנ"מ, כשם שהוא לא חש על הקנינים הקדושים האמיתיים לאבדם ברגע א', כמ"כ האש אוכלת קניניו ועמלו הגשמיים. ושמירת שבת מוסיפה עושר והצלחה ג"כ מטעם זה, להורות על ההצלחה האמיתית של קנין הקדושה שקונה ע"י קדושת הש"ק.

דרשה בדבר ערך הלימוד הסגולי

בסי' רמ"א¹: "אבל במנא ל"ל בה", וכתב המג"א²: "ומכל מקום תלמיד חכם צריך שיכפה עליו כלי". עיין בפמ"ג³ שכתב שאם הוא כלי חרס לא מהני כיסוי, רבי עקיבא איגר⁴ תמה עליו דודאי כפית כלי מהני דכקבורין דמי.

ונראה שהי' גירסת הפמ"ג שיכסה עליו כלי, היינו שיש שני מינים אם צריך שמירה לכסות מצד המי רגלים סגי כיסוי, אבל בכלי חרס צריך גם לכסות דפנות הכלי דהם עצמם צואה.

והנה לעיל סימן פ"ז כתב הט"ז⁵ דהוא הדין כלי זכוכית, אף שבשו"ע שם⁶ אמר דכלי זכוכית לית לן בה וכתב דגרע מכלי חרס, והאליה רבה⁷ השיג דלא מצינו כלל דגרע מכלי חרס.

ויש לומר דעיקר הטעם שנעשה בית הכסא בכלי עץ וכלי חרס, י"ל שני טעמים, או משום שהם בולעים יותר משאר כלים, גם מפני שפליטתם קשה. הנה צריך לומר שב' הטעמים אמיתיים, שהרי כלי עץ קיימא לן שפליטתו אינו קשה יותר ממתכות דמה[ני הגעלה], וצריך לומר הטעם שבליעתו יותר, אך בכלי חרס יש להסתפק, אם נימא דפליטתו

1. שו"ע או"ח

2. שם ס"ק ד

3. באשל אברהם שם ס"ק ד

4. שם, (מובא בעין הגליון)

5. ס"ק ב

6. או"ח סי' פ"ז סעיף א

7. אות ב

קשה או משום שבליעתו מרובה. ואם נאמר הטעם מצד בליעתו, ודאי צריך לומר דכלי זכוכית אינו בכלל זה שהרי בליעתו קטנה, וקשה בודאי לענין בית שאור ובית חרוסת⁸ דרק בכלי חרס הדברים אמורים, אבל לא [בכלי זכוכית]. אך לענין שאינו יוצא מידי דופים, דעת רבים וגדולים מהפוסקים דס"ל דדינו ככלי חרס משום תחילת בריאתם מן החול. ועיין בביאורי הגר"א סימן תנ"א⁹, ובשם אבות דרבי נתן¹⁰ שם ג' דברים נאמרו בכלי זכוכית כו'. א"כ י"ל, אם נאמר בכלי חרס טעמא משום שאינו יוצא לעולם מידי דופיו, ה"נ הוי טעמא משום כך וכלי זכוכית ג"כ יהי' דינם ככלי חרס. אך י"ל דתלי בשני הטעמים, שי"ל ע"ד הגמרא¹¹ מפני מה גרף של רעי ועביט של מי רגליים יש להם דין בית הכסא, ולא מהני נתינת מים כרביעית, והרא"ש¹² כתב הטעם משום דדינו כבית הכסא ולא מהני מים לזה. והב"י כתב¹³ שאין זה הטעם רק משום דעיקר דין מים הוא מצד ביטול ושייך במי רגליים שמתערבים ולא בכלי, שהבלוע אינו מתערב.

ויש לומר, דאם נאמר הטעם משום בליעתם מ"מ הרי לא עדיף הוא הדבר שבלוע בו מי רגליים ממי רגליים עצמם שיהיו אפילו מרובים, מכל מקום יועיל רביעית (מ"מ י"ל דבעי' רביעית לכל פעם, ובמיוחד מי יודע מכמה פעמים נתבלעו בתוכו, אם כן אין להתיר ברביעית, א"כ י"ל דהטעם משום בליעת מי רגליים, ומה שאי אפשר ברביעית מים היינו טעמא, משום שאין ידוע כמה רביעית צריך כיון שצריך לכל פעם רביעית). א"כ י"ל דכלי זכוכית שאין בליעתו קלה יותר מכלי מתכות בודאי יש לומר דאינו בכלל גרף, אבל לפי טעם הרא"ש דהוי כבית הכסא, י"ל דאינו משום שנבלע הרבה דמה בכך, מ"מ לא עדיף ממי רגלים עצמם, א"כ י"ל דהוי טעמא משום שאינו יוצא מידי דופיו לעולם, ומתוך כך נתעפש הכלי חרס בעצמה גם כן. וכעין שכתב הש"ך בהלכות בשר בחלב¹⁴, דאע"ג דלא קיימא לן בכלים חתיכה נעשית נבילה, מ"מ בכלי חרס י"ל חתיכה נעשית נבילה. א"כ י"ל שאנו דנים הכלי חרס כאילו נתהפך ונעשה מי רגלים, וזהו צד הטעם שאינו יוצא מדופיו לעולם, וכיון שנעשה בעצמו מי רגלים, י"ל שחכמים גזרו ליתן עליו דין צואה שלא מצינו איסור מי רגלים בדבר גוש, ואם נתיר בדבר גוש שצריך הרחקה כדין צואה בנתינת רביעית יבאו להתיר גם בצואה והתם הוי איסור דאורייתא ושפיר יש מקום לגזור.

אם כן, לפי טעם זה, י"ל שצדקו דברי הט"ז שכתב¹⁵ דכלי זכוכית גרע. היינו, שאנו

8. שו"ע אר"ח סי' תנ"א, סעיף כ"ב

9. אר"ח סעיף כ"ו

10. פרק מ"א, ו

11. ברכות כ"ה

12. ברכות פ"ג סי' נ"ד

13. אר"ח סימן פ"ז ד"ה "גרף של רעי"

14. עי' יו"ד סימן צ"ב ס"ק י"ז, וע"ע בש"ך סימן צ"ח ס"ק כ"א, כ"ב

15. אר"ח סימן פ"ז ס"ק ב

תופסים בזה הסברא דחתיכה נעשית נבילה, והטעם מפני שאין סופו לצאת, ובענין אין סופו לצאת הרי גרע כלי זכוכית מכלי חרס. דכלי זכוכית אי אפשר אפילו בהתקנה שיש בכלי חרס, דהיינו החזרת כבשונות, מכל מקום כתבו התוספות בכמה מקומות¹⁶, דלא קשה על מה שכתבה תורה¹⁷ "ישבר", משום דע"י החזרת כבשונות חשיב כאחר ואינו זה הכלי חרס. א"כ חזינן, שאפילו בכלי חרס שאפשר לתקנם שיהיו באותה צורה עצמה כמקודם, מכל מקום אמרינן דחשיב אחר, משום הכי לא מהני, א"כ כל שכן הוא כלי זכוכית שאם נבוא לתקנם ע"י החזרת כבשונות הרי יותכו – כד' הגמרא בשבת¹⁸ "דכיון דנשברו י"ל תקנה... ככלי מתכות דמי" – אם כן בודאי י"ל בזה שייכות סברא חתיכה נעשית נבילה ויעשה כולו כדין צואה.

והנה האחרונים¹⁹ השיגו על הט"ז בזה. ולענ"ד להלכה צ"ע. דהתינח הרב ב"י לשיטתו, שכתב דטעמא הוי משום דדמי למי רגלים ואין תקנה ברביעית, שפיר י"ל כיון דהוי דרבנן א"כ ראוי להקל בכלי זכוכית כהפוסקים המקילים. ועל המחבר²⁰ בודאי לא קשה, שהרי בסימן תנ"א²¹ פוסק ג"כ כהמקילים לענין חמץ, דכלי זכוכית לא בעו הגעלה.

אבל על הרמ"א בודאי לכאורה קשה, וכמו שכתב הט"ז. שהרי לענין חמץ כתב כהמחמירים. אם כן, אם נימא כהרב"י, לא קשה, דהטעם משום מי רגלים. אבל אם הי' טעמם משום בית הכסא קשה טובא, דהוי דאורייתא וראוי להחמיר טפי מחמץ שאינו דאורייתא בודאי, שהרי בכלי שאינו בת יומא אנו עוסקים שם. אך לפמש"כ אתי שפיר, שאפילו לפי דברי הרא"ש גם כן לא קשה מידי, דאין כונתו שיהי' בית הכסא גמור לענין שיהי' דאורייתא, כמו שכתבנו, שזהו קשה טובא שלא יהא טפל חמור מן העיקר, אלא ודאי כמש"כ, שחכמים גזרו שלא יועיל רביעית מטעם גזירת צואה, א"כ גם לדידהו לא הוי דאורייתא.

ולפי זה יונח מה שהי' ק"ל על פסק זה, שבספר אור זרוע הגדול²² – שזכינו לאורו בע"ה – כתב דמסופק הוא בכלי זכוכית, א"כ הי' ראוי להחמיר באיסור דאורייתא. ולפמש"כ אין כאן איסור דאורייתא.

ובזה נדחה ג"כ מה שכתב בספר אלי' רבא²³, דנפקא מינה לפי טעם הרב ב"י מהרא"ש

16. פסחים ל: ד"ה "התורה", ע"ז ל"ד. ד"ה "שאינו", זבחים צ"ו. ד"ה "אלא"

17. ויקרא ו, כ"א

18. ט"ז

19. אליה רבא אות ב, ישועות יעקב, דרך החיים, ברכי יוסף, יד אהרן ועוד

20. שו"ע או"ח סימן פ"ז סעיף א

21. או"ח סעיף כ"ו

22. הלכות טהרת ק"ש ותפילה סימן ק"ל

23. סימן פ"ז אות ב

לענין ספיקא, דלדידיה הוי ספיקא דאורייתא, ולהרב ב"י הוי ספיקא דרבנן. ולפי הנכתב לעיל אין כאן ספק דאורייתא.

א"כ ראוי להקל מתרי טעמי, חדא דלמא כמ"ד כלי זכוכית דינו לגמרי ככלי מתכות, אפילו בתמין א"כ לא בלע כלל. ואפילו למאן דאמר דבלע, דלמא פולט ג"כ. ואפילו אינו פולט, שמא הוי טעמא משום דהבליעה מרובה לא ידענו מספר הרביעית. אם כן, בכלי זכוכית אין הטעם כי אם שהפליטה קשה. אבל עכ"פ זה לכולי עלמא אם נאמר הטעם דהפליטה קשה עד שיחזרנו לכבשונות ויתיך לא מקרי יש לו תקנה, דאז אחר הוא, וכמו שכתבו התוספות¹⁵, שמטעם זה אמרה תורה ישבר בכלי חרס.

ועל פי זה נבין מה שאמרו חז"ל²⁴ "מיום שחרב בית המקדש אין לו להקב"ה בעולמו אלא ד' אמות של הלכה בלבד". דקשה הלשון 'ד' אמות של הלכה', הי' לו לומר הלכה או דברי הלכה או דברי תורה.

ונבאר, דהנה יש שני מיני קיבול שכר: גמול ושכר. וכנגד זה יש שני מיני תורה בלימודה. שני מיני תורה הא' פסקי הלכות לדעת את מעשה המצוה אשר יעשה אותם האדם וחי, והב' הוא לימוד התורה שאינו מגיע להלכה. הנה האדם מתקדש בקדושת השי"ת [גם] בלימוד התורה שהיא שלא להלכה. אמנם בלימוד ההלכה פי שנים יהי חבלו בנעימים, שגם בקדושת הש"י מתקדש האדם גם יודע הוא [ד]רך ד'. אם כן יאמר האדם הלא גם התורה הצריכה למעשה הלא רחבה מני ים, א"כ לא יעסוק כלל במה שאינו נצרך למעשה.

האמת היא, שעיקר קביעות צריך להיות בהנוגע למעשה, אך גם מה שאינו למעשה יש עיקר גדול בלימודו. היינו, שעיקר התורה היא להשריש בנפש האדם [את] הקדושה המכוונת בהתורה, ומתוכה ילמד ליראה את ד', וכל הדעות האמיתיות כולם כלולים בתוה"ק. א"כ גם דבר זה הוא עיקר גדול, [ל]דעת שאע"פ שעיקר התורה הוא לדעת את המעשה, מ"מ אל יאמר האדם כי זולת זה אין לה יתרון. לא כן, רק קדושת תוה"ק רמה [וניש]אה עד מאד, אפילו זולת מה שמביאה אותנו לעשות את אשר צוה ד' אותנו. והנה, אם לא ילמוד כי אם כל הדינים הנצרכים למעשה, מעולם [לא ית]עורר בזה, ותוכל להמשך מזה שיקבע ברעיונו ח"ו מחשבת [פיגול], שכל ענין התורה אינה כי אם אמצעי למעשה המצוה, חס ושלום.

ומופת [גלוי] על זה שרצון הש"י הוא שיהי' עסקינו למוד התוה"ק ועסקה, לבד מה שנדע ביאור המצות, דאל"כ, למה ברא השי"ת את האדם שישכח הלימוד, הלא יותר טוב הי' שיזכור תמיד וידע איך לעשות. אבל רצון השי"ת היה להורות לנו שרצונו שנלמוד, וע"כ עשה שנשכח ונצטרך לחזור.

ויש עוד מופת על זה, שהרי קטנים זמן חינוך שלהם הוא כבני ט', כמו שכתבו הפוסקים²⁵, וגבי תלמוד תורה אין הדין כך, כי אם משיכול לדבר²⁶. וכבר אמרתי בזה לישיב דברי מאן דאמר²⁷ דקטנים שבמשנה ברכות²⁸ היינו לא הגיעו לחינוך, ואי קשיא למה לי למתני, פשיטא, שהרי בכל המצות אינו מחויב לחנכם. ואמרנו, כיון דכ' תלמידי רבינו יונה²⁹, דקריאת שמע עיקרא משום תלמוד תורה – וכדאיתא בגמרא בנדרים³⁰ "אי בעי פטר נפשיה בקריאת שמע שחרית וערבית" – הוה אמינא דגם קטנים שלא הגיעו לחינוך, מ"מ חזינן דלענין תלמוד תורה מוקדם הזמן. קמשמע לן דמכל מקום פטור מקריאת שמע בזמנה אבל מחויב ללמדו תורה. והרי קטנים אינם חייבים במצות, וגם זמן חינוכם לא הגיע, אלא ודאי כדכתיבנא שעיקר התורה לבד הנמשך ממנה לדעת המעשה גם כן הקדושה שבה רמה עד אין חקר. וכמו נשים דפטורות מתלמוד תורה, שאינם ראויות לקדושה גדולה כזו, מ"מ "במאי זכיינן"³¹ גם כן בקדושת התורה, וכד' הגמרא "באקרויי בנייהו" וכו'.

והנה הטועה בפרט זה, שעיקר התורה אינה כי אם שיגיע להמעשה לא זולת זה, שתיים המה רעות אשר תיצמחנה מזה. את בניו לא יגדל לתלמוד תורה, בודאי בקטנותם, שהרי טעם המעשה לא שייך בהם, ומי ידבר על בנותיו שצריכות זכות קדושת התורה, אע"פ שבהידיעה אין להם שייכות, בודאי הוא לא ישריש בהם רעיון זה.

וזה שאמר הכתוב³² "צור ילדך תשי" שתשכח³³, וזהו פי' 'תשי', לשון "כי נשני אלוקים"³⁴. א"כ היה לך להבין, הרי כל העולם בשביל התורה, ואלמלא התורה לא נתקיימו שמים וארץ³⁵, למה ברא הש"י בריאה נגד תכלית התורה, ובודאי מובן מזה שתכלית התורה היא הלימוד ולא הידיעה, א"כ, אתה שלא עשית כך, כי אם "ותשכח אל מחללק", שלא חששת על התורה לעסוק בה כדי להתקדש בקדושת הש"י, שאי אפשר כי אם ע"י

25. רמב"ם הלכות שביבת העשור פרק ב הלכה י, שו"ע או"ח סימן תרט"ז סעיף ב
26. תוספתא הגיגה א ג, סוכה מב, רמב"ם הלכות תלמוד תורה פרק א הלכה ו, שו"ע יו"ד סימן רמ"ה סעיף ה
27. ר"ת, בתוספות ד"ה "קטנים", ברכות כ
28. פרק ג משנה ג
29. ברכות י"ב
30. ח
31. ברכות י"ז
32. דברים ל"ב, י"ח
33. רש"י שם
34. בראשית מ"א, נ"א
35. פסחים ס"ח: נדרים ל"ב

התורה – "בראתי יצר הרע ובראתי לו תורה תבלין"³⁶ – אז "וירא ד' וינאץ מכעס בניו"³⁷, שבודאי אין בהם תינוקות של בית רבן.

ובזה תובן סתירת דברי הגמרא "לא חרבה ירושלים אלא בשביל שביטלו בה תינוקות של בית רבן"³⁸, ובמקום אחר קאמר³⁹ "על עזבם את תורתו"⁴⁰ וכו' שלא ברכו בתורה תחילה". והענין צריך באור. וידוע, שהמפרשים כתבו⁴¹ שלא למדו לשמה, גם על זה יש לדקדק, עכ"פ הי' לכתוב מפורש שלא למדו לשמה.

ולפי דברינו יובן מה שאמרו חז"ל⁴² "מפני מה אין מצויין תלמידי חכמים לצאת תלמידי חכמים מבניהן", ותירצו⁴³ מפני "שאין מברכין בתורה תחילה", וגם זה צריך טעם. ולפי דברינו יתבאר, דהשני מיני שכר, הא' מה שהאדם נתקדש, וממילא נפשו מתגדלת ומתאשרת, הוא שכר הנמשך על פי הכרח. ועוד יש שכר שהקב"ה משלם בתורת שכר – ולא גמול שהוא טבעי, מה שפעל יושב לו, 'השב לאיש כגמולו', היינו להשיב לו אפילו הרע שפעל בעצמו – אך יש עוד מה שכל העולמות מתגדלים ומתקדשים ועי"ז נשפע לו שפע טוב מה שהקב"ה פורע לו בעשייתו הישר בעיני השי"ת.

והנה מה שהאדם עצמו מתלבש בקדושתו ע"י התורה שלומד, הוא טבעי. אך השכר הזה, לכאורה, הקדושה שוה באיזה חלק מהתורה שלומד, אם נוגע למעשה או לא. נמצא שהנוגע למעשה, מה שהקב"ה נותן שכר יותר, הוא רק בשביל מה שמשתכר ומעלה בזה קדושת העולמות ע"י עשיית רצונו של מקום, וי"ל [...] הוא יותר שייכות ענין שכר [מ]ענין גמול.

הנה החושב שהתורה אינה כי אם בשביל תכלית עשיית המצוה, דינה כמכשירי מצוה שלא לברך עלי', אך ביותר יש לומר שהם לא ברכו כי אם על עסק התורה שנוגע למעשה, אבל בתורה שאינו נוגע למעשה לא יגעו, שאם היו לומדים גם זה, היו מבינים שקדושת התורה היא עצמית. א"כ ממילא ע"פ שיטתם בטלו תינוקות של בית רבן, כמש"כ, דהרי זמן חינוך הוא מאוחר, ועדיין אינו חייב במצות, וע"כ צריך לומר משום קדושת התורה"ק, והם טעו בזה.

36. קידושין ל

37. דברים ל"ב, י"ט

38. שבת קי"ט

39. בבא מציעא פ"ה

40. ירמיה ט, י"ב

41. רבינו יונה בר"ן נדרים פ"א

42. נדרים פ"א

43. רבינא

הנה עפ"ז לא נדבקה בהם קדושת עצמות התוה"ק כפעלם. דכמו שכתבנו, דהלומד התורה הנוגע למעשה, אז העיקר שיש לו שכר מצד קדושת התוה"ק, דלא גרע ממי שלומד דברי תורה שאינם נוגעים למעשה, והוא השכר טבעי שנדבק הקדושה בעצמות האדם, אך יש בזה עוד יותר לבד הקדושה. אבל הם שמהתלבשות הקדושה על זה לא שתו לב, אם כן לא נתלבשה בהם הקדושה.

והנה חז"ל אמרו במסכת עדיות⁴⁴ "האב זוכה לבנו בנוי ובכח" כו', מבואר שבדבר שהוא עצמי בודאי האב מנחיל הבן ונשאר בירושה, אבל דבר שהוא קנייני אין שייך לירושה, רק אם נשאר הדבר בעצם. שהם ס"ל שבעצם התלמידי חכמים אין כאן קדושה, שהעיקר אינו רק לתכלית ידיעה והקיום לא זולתו, ומתוך כך ביזו תלמידי חכמים. אם כן התלמידי חכמים שנוהגים כן במחשבותם, יוצא מזה מידה כנגד מידה שאין בניהם תלמידי חכמים.

והנה העיקר בזה הוא ג"כ שני עניינים, התדבקות ולהתקדש בקדושת השי"ת, שהוא ע"י התורה ואהבת השי"ת, וגם קיום המצות בפשטם, הוא עיקר גדול שזולת זה ח"ו אינו כלום.

ובזה נבין⁴⁵ "בקשו חכמים לגנוז ספר קהלת... ומפני מה לא גנזוהו, מפני שתחילתו דברי תורה וסופו דברי תורה. תחילתו דברי תורה... 'מה יתרון לאדם'⁴⁶ כו'... 'תחת השמש' הוא דאין לו", "למעלה מן השמש יש לו", "למה הוא דברי תורה, 'וסופו... 'סוף דבר הכל נשמע את האלוקים ירא... כי זה כל האדם'⁴⁷". ויפלא, וכי אין יותר דברי תורה בקהלת, וגם מה לשון דברי תורה, היה לו לומר יראת שמים.

וי"ל דשני מיני טעות יוכל לצמוח ל[השוטה] בין תרעלה ללכת אחר שכל בן אדם תולעה, ולא להתבונן ביקר קדושת תוה"ק. הראשון, רע ומר, מה שבכ"ז נעברנו חלילה ל[קצוץ] בנטיעות, מה איכפת לו להקב"ה במעשה האדם, ואנחנו ידענו שהוא לטוב לנו. השני, אפילו כשיתברר שהקב"ה אוהב [את] אוהביו, עדיין יאמר הפתי כי זה הוא בענין דבקות ואהבה עזה להשי"ת, הדעת נותנת שמתדבקים בקדוש[ת] (ד') ית"ש, אבל מעשה המצות הנתלים במקרים שאין להם שום מקום ברוחניות, מה יתרונם.

ובאמת שני דברים יש. הראשון מה שאדם מקדש עצמו ונתדבק בו הקדושה, והשני שכל העולמות מתוקנים, משום שהאדם נברא רומז להם גבוה מעל כל גבוה, ומתוך כך מיושב איך פעולות הנעשות בגוף האדם ומקומו פועלות למעלה, כי הכל זה לעומת זה. על

44. פרק ב משנה ט

45. שבת ל:, ויקרא רבה כ"ח, א

46. קהלת א, ג

47. קהלת י"ב, י"ג

זה אמר, על הפן הראשון, שיש יתרון לאדם, היינו הקדושה העצמיית שמתדבקת בגוף האדם ע"י מעשה המצוה, וגם כי זה כל האדם. היינו, שמצד הראשון יש לו רק דבקות השי"ת, אבל המעשים הגשמיים, על זה אמר כל העולם בשביל זה, וכל המציאות בעבור האדם ורומז אליו. א"כ מוכח מזה שיש לנו לעמול בשני מיני למודי התוה"ק, כדי להתדבק בקדושת השי"ת, הוא אפילו במה שאינו נוגע למעשה, ולענין שכר האדם הוא במה שלומד המביאו לידי מעשה שע"י עשייתו הישר מתעלים כל העולמות כולם, ומפני שהוא עילה אותם נותנים לו שכר טוב. א"כ ספר קוהלת מלמד תועים בינה בעיקר נפלא.

ועתה נבין ענין מה שציותה התוה"ק⁴⁸ לזכור תמיד מעשה עמלק. והיינו מפני ששני עיקרים אלו, לדע העיקר שהשי"ת לא יעזוב את חסידיו, גם לדע שמעשה המצות הנראים שפלים נזכה לחיי עד, הוא עיקר שהכל תלוי בו. ועמלק בא לעקור שתי אלה, כי שני פעמים נלחם עמלק עם ישראל, האחת ברפידיים⁴⁹, ואז היו ישראל במדרגה גבוה מאד, והגיעו בודאי למדרגת חסידים וקדושים, להדבק באהבת השי"ת, ומי פתי יסור להתגרות בם, אמנם זה דרכו של אותו רשע עמלק ימח שמו ולאמר ולכחש בכל התדבקות, ולאמר שאין האדם מתקדש כלל ע"י דבקות בדרכי השי"ת, וח"ו אינו קרוב ליראיו ולאובהי שמו. אך כאשר ראה כי בוש משברו⁵⁰ הי' לו לקחת מוסר. אבל זה עבד סורר, מרעה אל רעה יצא, סבר הן אמת שבהיותם חסידים יש בהם דבקות להשי"ת ושמירתו עליהם מכח האהבה לד' ית"ש שהוא דבר מובן, אבל כשנפלו ממדרגה זו אע"פ שהם שומרים את התורה במעשים גשמיים, מה יסכן להם, ומתוך שהעיז רשע עוד הפעם כשראה שמת אהרן⁵¹, שהי' מרבה שלו' ומכניס אהבה בין ישראל לאביהם שבשמים בין המון העם, שזה היה אומנתו בעיקר, כי משה רבינו ע"ה היתה עליו טרדת השכינה בדבקותו בשי"ת, אלא אח"כ חזר בזכות מזה⁵², שהוא השתדל בזה למלאות מקום אהרן, אז העיז פניו להלחם. אך גם בזה נתן לו ד' כגמולו.

ולנו צוה ד' ית' להתבונן על דברים האלה בעיקר הראשון, שע"י קדושת התוה"ק האדם מתעלה והקב"ה נותן שכר טוב בדרך גמול, דהיינו שממילא נמשך. וגם שע"י המעשים הגשמיים רב טוב לבית ישראל. וממילא נבין חיוב הלימוד כדי לדעת אשר יעשה ישראל, והשי"ת יתן על זה השכר בתורת שכר, מה שע"י האדם הזה מתעלים העולמות כולם. והנה מקדושת השי"ת שמקדש את עמו ישראל ע"י דבקותו בו ידענו גדולת קדושת תוה"ק, אפילו בענינים שאינם נצרכים למעשה.

48. דברים כ"ה, י"ז

49. שמות י"ז, ח

50. ע"פ תהילים קי"ט, קט"ז

51. במדבר כ"א, א, ותנחומא שם

52. עי' ברכות כח

מתוך כך נסדר ג"כ בפרשתינו⁵³, פרשת בן סורר ומורה, אע"פ שלא הי' ולא עתיד להיות⁵⁴, אלא ללמדינו העיקר הגדול הזה של דרוש וקבל שכר מכח קדושת השי"ת. א"כ לתכלית התורה, מצד קדושת התורה שעיי"ז האדם מתקדש, מצינו שעיי"ז תלמידי חכמים אמרינן טל של תורה מחיי⁵⁵, שקדושת התורה יש בכחה לחדש כח החיים, כשיעלה רצון מאת הבורא ית'. והנה כשיתחדשו החיים מכח קדושת התורה, שמופיע על הגוף, בודאי כל ענין טומאה ברוח יפרח, ולא יהי' להם שליטה כלל, שהרי "כה דברי כאש"⁵⁶, מה אש אינו מקבל טומאה⁵⁷. וממילא אף אנו נאמר מה אש נעשה הכלי חרש - אע"פ שמהעפר נברא, ואין לו טהרה - מ"מ מתקדש ע"י החזרת כבשונות, כמו כן הת"ח ע"י החזרת קדושת התורה על גופו משפעת הנפש נעשה כאחר, ולא ישאר שום טומאה.

ובזה אנו מבינים מ"ש בברכות⁵⁸ "מזה בן מזה" כו', ואמרנו על מה ששאל לנו אחד, מה הם שני הלשונות "מזה בן מזה, ומאן דלביש מדא". ואמרנו כי עניני הנשיאות שנים המה, ההנהגה, [...] *] וכמ"ש "דאי אית ליה לפלוחי לבי קיסר"⁵⁹, שאין הכוונה ח"ו שימסרו, אלא שכשיתחדשו ח"ו גזירות קשות על ישראל יכפרו פני המלך שהי' אז במנחת כסף. והשנית הוא לענין התורה שהנשיא הגדול מאחיו הי' הגדול בתורה, נורא על כל סביביו.

ואמר על הענין הראשון 'מאן דלביש מדא', היינו הנהגת הנשיאות בחמירות, וניחא שלא דאגו מתחילה כלל בענין מעלין בקודש⁶⁰, והיינו שלא אמר ר"א על ההנהגה החמרית שאין שייך מעלין בקודש. משום הכי ניחא שאמרה אשתו של רבי אלעזר בן עזריה דלמא מעברין לך, ותו למה לא השיבה מעלין בקודש, ורבן גמליאל שהעבירו הי' מצד כבוד תורה, אבל בודאי לא חששה שגם הוא יפגע בכבוד, דמזה יוכל לזהר, א"כ מאי שאלה מעברין [לך], לא השיב מתחילה מעלין בקודש, ותו למה לא שאלה מתחלה "לית לך חיוורתא".

וי"ל על פי דברינו, דמתחלה שבודאי לא העבירו את [רבן גמליאל] מהנהגת נשיאות, שהיא להיות ראש בבית המדרש, להרביץ תורה מכח מעלין בקודש, ולא ידעה הטעם משום כבוד תורה [...]*, כי שאלה דלמא מעברין לך דלא שייך מעלין בקודש. אבל הוא

53. כי תצא, דברים כ"א, י"ח-כ"ב

54. סנהדרין עא

55. כתובות קי"א

56. ירמיה כ"ג, כ"ט

57. ברכות כ"ב

58. כ"ח

* נחסר כאן מכת"ק

59. ברכות כ"ז

60. ברכות שם

השיב, שבאמת אפילו אם יהי' חושש גם להעברה, כעין רבן גמליאל – שמא יזדמן שגם הוא יפגע בכבוד אדם, ולפי דעתו יהי' החיוב לעשות כן, ורבנן לא יסכימו עמו – מכל מקום אין בזה חששא. דודאי ענין גדלות הנשיאות מכח הנהגה לא יהי' ראב"ע חומד כלל, רק ענין הרבצת תורה, שהוא זכות גדול מאד, ו"יפה שעה אחת בתשובה ומעשים טובים"⁶¹, ומאי איכפת לו שאח"כ יעבירונו, הרי ביום זה יזכה את הרבים.

ואמר לה "לשתמש איניש בכסא דמקרא חדא יומא" כו', מתשובתו הבינה דכונתו שיעשוהו ראש הישיבה לענין הנהגת הנשיאות בעניני תורה, משום הכי אמרה 'לית לך חיורתא', ופי' רש"י⁶² "ונאה לדרשן להיות זקן". והדבר תמוה, הרי אנו עוסקין בעניני נשיאות ומאי 'דרשן' דקאמר רש"י. אבל לפי דברינו אתי שפיר טובא בעה"י, דאין הכונה בזה על הנשיאות של תורה, אבל ההנ[ה]גה מאי איכפת לן אם יהי' רך בשנים, רק שיבוא לבב חכמה להנהיג יפה, ומצינו "בן שמנה שנה יאשיהו במלכו"⁶³. על זה אמרו, על הענין השני, 'מזה' משום הכי הוקשה להם ענין מעלין בקודש, עד שהביאו עצה איך להעמיד הדבר על מכוננו, אך מפני מה בחרו במליצת 'מזה', יתבאר הנה כבר מה שביארנו מקדושת התורה"ק שמקדשת את האדם, לבד מה שמביא לידי מעשה.

והביטו וראו בסדר החלק ראשון מאו"ח, שהם ההלכות אשר יעשה האדם מידי יום ביומו, איך נערכו ע"פ סדר המדות שיסד רבי פנחס בן יאיר בברייתא⁶⁴, שבה כלולים כל דרכי עבודת השי"ת ע"ד למעלה מעלה בקוה"ק. והם תורה, זהירות, זריזות, נקיות, פרישות, טהרה, חסידות, ענוה, יראת חטא, קדושה. הרי כל המעלות לתכלית הקדושה.

והנה על תורה אין צריך ביאור. ומהשכמת הבוקר על תשלום ציצית⁶⁵ הוא ענין זהירות, שהכל הוא להזמין את האדם על שיתעטף בציצית, והזהירות הוא על לא תעשה, ומפורש בפסוק "ולא תתורו"⁶⁶, היינו שעיקר הציצית הוא שמירה מלא תעשה, ועי"ז יבא לידי זריזות בעשה, ע"י הנחת תפילין⁶⁷, כמו שכתב הטור⁶⁸, וכמו שמיוסד בהתפילה שקודם הנחת תפילין לקבל על עצמו עבודת השי"ת בקום עשה. ואח"כ ענין קריאת שמע⁶⁹, גם הוא כלול בזריזות, ענין קבלת מלכות שמים לעבדו בלב שלם. וגם תפלה⁷⁰

61. אבות פרק ד משנה י"ז

62. ד"ה "לית לך חיורתא"

63. מלכים ב כ"ב, א

64. עבודה זרה כ

65. שו"ע או"ח סימנים א-כ"ד

66. במדבר ט"ו, ל"ט

67. סימנים כ"ה-מ"ה

68. או"ח סימן כ"ה

69. שם נ"ח-פ"ח

הוא נקיות, כי אין לנו מצוה הדורשת כל כך נקיות הלב ונקיות המעשים כתפילה, ומי שאינו נקי מעבירות אין תפילתו מתקבלת כ"כ, ויש דברים רבים המעכבים התפילה ב"מ. אח"כ מתחיל ענין נטילת ידים וסעודה⁷¹, והיינו עיקר נטילת ידיים משום סרך תרומה. ועיקר הכונה להשריש בנו שלא לרדוף מותרות האכילה, כמו שבכהן משום הכי לא הי' חלק ונחלה, מפני ד' הוא נחלתו⁷², וכמו כן כל איש ישראל, הרי פרישות. אך גדול מזה הוא ענין הטהרה, שאפילו בזה המעט שאוכל תהי' כונתו לעבודת ד' ית"ש ולא להנאתו, ועל זה הוא ברכת המזון⁷³, להורות אחר האכילה שאינה אלא כדי לברך את ד'. והיינו שאמרו חז"ל⁷⁴ "אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה כו' והלא אתה נושא פנים לישראל כו' אמר להם וכי לא אשא פנים לישראל שכתבתי להם בתורה 'ואכלת ושבעת'⁷⁵ כו', ויתבאר שמי שאינו אוכל מותרות שהוא עבירה, אבל מה שאוכל המוכרח הוא להנאתו, ראוי לדקדק בו אם ראוי הוא לכך, אבל מי שאוכל אפילו המוכרח לכבוד השי"ת אינו כלל בחשבוננו, שהוא כמו מי שנוסע בעסק של חברו, שנותן לו הוצאות מחשבוננו. 'אמר להם הקב"ה אני כתבתי להם', פי' שעיקר החיוב הוא שלא לאכול מותרות, כי אם במקום שיש עבודת השי"ת, אמנם הם התקדשו עד שאפילו המוכרחות ג"כ כיונו לכבוד השי"ת, ואפילו כזית וכביצה שהוא מוכרח לחיותם, הרי טהרה. אח"כ ענין הברכות⁷⁶, מפורש אמרו חז"ל⁷⁷ "מאן דבעי למהוי חסידא כו' מילי דברכות".

אחר כך מצינו ברכות פרטיות על הניסים ונפלאות, בריאות השי"ת⁷⁸. וידוע ענין ענוה הוא מגדולת אדון כל ית"ש, כמ"ש גבי משה, שהי' עניו מכל, מפני השגתו בגדולת השי"ת. ואח"כ הוא קביעת עתים⁷⁹ כדי להביאו לידי יראת חטא, כמו תכלית חכמה גם קריאת שמע שעל המיטה⁸⁰ לפשפש במעשיו בכל לילה כדי להשריש יראת חטא, וסיימנו בעה"י בענין צניעות⁸¹ שהוא הקדושה, והכל להורות על [...] קדושת התורה שהאדם מתקדש ע"י, א"כ נכון לכם עובדי השם ללמוד הלכות וגם במה שאינו יבוא לידי מעשה.

70. שם פ"ט-קג"ה
 71. שם קנ"ז-קפ"א
 72. דברים י"ח, ב
 73. או"ח סימנים קפ"ב-ר"א
 74. ברכות כ
 75. דברים ה, י
 76. או"ח סימנים ר"ב-רכ"ג
 77. בבא קמא ל
 78. או"ח סימנים רכ"ד-רל"א
 79. שם רל"ח
 80. שם רל"ט
 81. שם ר"מ

הערות על מסכת שבת דף ד

קלוטה כמי שהנחה

יש לצייר שמ"ד קלוטה כמי שהנחה דמי, ס"ל דאזלינן בתר סופה, דסופה לנוח, אבל בעיקר הדבר בעינן הנחה, וזהו דלא כנראה מסוגית הירושלמי, דאיכא מ"ד דלא בעינן הנחה כלל, או די"ל דקלוטה עצמה הוי כהנחה, לא מטעם שסופו לנוח, וזהו קרוב לשיטת הירושלמי.

י"ל שעיקר תוקף הקושיא בסוגיא בשבת ד"ד, "והא בעינן עקירה והנחה מע"ג מקום ד' על ד", הוא דאם הי' כאן עכ"פ הנחה מוחלטת בטבעי י"ל דכ"ד ג"כ חשיב הנחה, אבל כיון שבאמת ידו לא ניח, אלא שמ"מ אנו חושבים זה להנחה מטעם התורה, כ"ז שהוא ברשות אחד עם גופו, א"כ עכ"פ צריך מקום חשוב שהוא לא פחות מדע"ד.

וביאור הסוגיא שאמר רבה "הא מני ר"ע היא דאמר לא בעינן מקום דע"ד", ומקשה "למימרא דפשיטא ליה לרבה דבקלוטה כמי שהנחה דמי פליגי, והא מבעיא בעי לה רבה". והדבר יפלא מאי קושיא, הלא אם נאמר דכו"ע ס"ל קלוטה כמי שהנחה דמי, ודאי ניחא הקושיא, דמתניתין אתיא ככו"ע, ומ"מ הי' רבה זהיר לומר דעכ"פ כר"ע ודאי אתיא, ואין זו סתירה כלל. אמנם י"ל שאם נאמר דיסוד קלוטה כמי שהנחה הוא משום שסופו לנוח, א"כ יהיה דוקא בקלוטה ממש בלא שום הפסק כמי שהנחה, אבל אם תהי' מונחת ע"ג דבר פחות מדע"ד הדבר מפסיק את הציור של ההנחה, וכה"ג לא אמרינן כלל קלוטה כמשה"ד. אמנם פשוט הלשון קלוטה כש"ד מורה שבעצמה הקלוטה היא כהנחה, ולא מטעם הציור שסופו לנוח.

אמנם אם נאמר דכו"ע ס"ל קלוטה כמש"ד, ותהיה מזה סתירה להדין דבעינן הנחה ע"ג מקום דע"ד, שנשנה בביהמ"ד לדבר פשוט, אז בודאי צריכין לחדש דדוקא קלוטה ממש היא כמ"ש, ולא כשיש דבר מפסיק, ע"כ הנחה ע"ג משהו גרעה מקלוטה. אבל אם נאמר דרע"ק לבדו ס"ל קלוטה כמי שהנחה דמי, י"ל דהוא סובר דעצם הקלוטה הויא כמש"ה, ואין חילוק בין יש דבר המפסיק לאין דבר המפסיק, ע"כ כשאמר רבה אמתניתין הא מני רע"ק היא, ע"כ הוא משום דפשיטא ליה שרק ר"ע ס"ל קלוטה כמש"ה, וחכמים ס"ל דלא קלוטה כמ"ש, א"כ י"ל דגם ביש דבר המפסיק הויא כמש"ה. אבל כיון די"ל דכו"ע ס"ל קלוטה כמש"ה, א"כ קשה דתדחה לגמרי ההלכה דבעינן מקום דע"ד, א"ו דדוקא בקלוטה ממש הויא כמי שהנחה, משום דרואין שסופה לנוח, ולא כשיש הפסק, כמו שמפסיק חציצה לענין לבוד לקמן בשתי קורות, א"כ לא שייך כלל לאוקמא טעמא דמתניתין משום קלוטה כמ"ש דמיא, שהרי ידו מפסקת היא.

לקלוטה כמ"ש

על היסוד דבעינן עקירה והנחה מע"ג מקום דע"ד, כתבו תוס' ד"ה והא בשם ר"ת שני טעמים, הא', דאין רגילות להניח החפץ בפחות מד'. ב', וכן הי' מסתמא במשכן. י"ל דאילו

משום אין רגילות לבד, אם היה במשכן כך היה מקום לחייב. ולכאורה כל דבר שאין רגילות המלאכה ככה הו"ל שלא כדרכה, וכל מלאכה שלא כדרכה הו"ל כלאחר יד שאין בה איסור תורה, כהא דבפיו ובמרפקו, דכל שלא הוציא כדרך המוציאין פטור. ונראה דהו"ל כהא דאכילות שלא כדרך אכילתו, דאינו חייב עליהן, משום שכל עניני תורה בכדרכן נאמרו. ולפ"ז אם לא תהי' הרגילות ככה אין זה בכלל מלאכה, ומה שאינו בכלל מלאכה לא מהני מה שהיה במשכן, דאטו כל תנועה ופעולה שהיתה במשכן תהיה אסורה, וכמש"כ ג"כ הפנ"י בזה להעיר על יסוד מושיט ומעביר ד"א ברה"ר, דלמדנו ממשא בני קהת לחייב למעלה מעשרה, דאם למעלה מעשרה הוא מקום פטור א"כ אינה בכלל מלאכה, ואיך יועיל לחייב עליה מה שמצינו שהיתה במשכן. והוא ז"ל תרץ ע"פ דרכו, ולנו בזה דרכים אחרים בע"ה. עכ"פ אם נאמר דמה שאין הרגילות כן הו"ל שלא כדרכה, לא תעשה מלאכה ע"י מה שתהי' במשכן. אמנם י"ל דכ"ז שייכא על ההנחה דהיא עכ"פ מפעולת המניח לבחור את המקום ההגון, אבל בעקירה לא שייכה כ"כ בעצם המלאכה, שהרי האדם הצריך לחפץ נוטלו מכל מקום שמוצאו, ומצינו בזה שעקירה תהיה יותר נוחה לאמר עליה שאינה צריכה מקום דע"ד מהנחה. וזהו נסתר אמנם מדברי הגמ' להלן, דנקיט בפשיטות "ודילמא הנחה היא דלא בעינן, הא עקירה בעינן". אמנם לפי מה שפרשנו במקום אחר, די"ל דעצם ההוצאה והעקירה וההנחה אינם עומדים בענין אחד, דגוף המלאכה היא ההוצאה עצמה, והעקירה וההנחה אינן כ"א תנאים אל המלאכה, והתנאים י"ל שאם היו במשכן לית לן בהו אם יהי' שלא כדרכו, וכה"ג דהדיוט שחקק קב בבקעת לקמן, דתנאי צדדי המכשיר את המלאכה אינו בכלל שלא כדרך עשייתה. א"כ אם היה במשכן עקירה והנחה שלא ע"ג מקום דע"ד, היה ראוי לחייב גם בלא רגילות להעשות ככה, אע"ג שמה שאין מהדרך לעשות כן בעיקר המלאכה ל"מ מה שהיה במשכן, כהא דאמרינן בטוה מע"ג בהמה, שא"ב משום מלאכה אע"ג דהוה במשכן שטוף בעיזים וטווי ע"ג העיזים, משום דחכמה יתרה שאני, והיינו התם שהוא יסוד המלאכה, ולא בעקירה והנחה שהם תנאי המלאכה.

מושיט

תוספות מסתפקים אם מושיט מרה"י לרה"י ורה"ר באמצע חייב דוקא למעלה מעשרה, מפני שכן היה משא בני קהת מושיטים הקרשים מזה לזה למעלה מעשרה, או שמא חייב ג"כ למטה מעשרה אלא שחידוש הוא במושיט שחייב גם למעלה מעשרה, ושיטת הרמב"ם היא שחייב גם למטה מעשרה, שכן כתב בפ"ג הי"ח, "ואפילו הושיט למעלה מאויר רה"ר", משמע וק"ו בתוך אויר רה"ר, שהוא בתוך עשרה, ודאי חייב.

יש לצייר במלאכת מושיט שני ציורים. האחד שהיא מלאכה מיוחדת מחודשת, שהיא הוצאה מרה"י לרה"י, אלא שתנאי יש בה שצריכה להיות דרך רה"ר, ורה"ר זה אינו תופס מקום בעצם המלאכה אלא בתנאיה. ויש עוד אופן לומר שהמושיט הוא מין ממיני ההוצאה, וצורת המלאכה היא ככה, מרה"י לרה"ה ומרה"ה לרה"י, אלא שחדשה תורה שחייב גם

במעביר דרך הושטה למעלה מעשרה, אע"פ שכבר אינו באויר רה"ר. והנה לדעה הראשונה הרה"ר הוא רק תנאי מתנאי המלאכה ולא עצם המלאכה, ובתנאי יש לומר שאע"פ שלא היה במשכן ממש כצורתו, מ"מ אין בכך כלום כיון שיש דבר הממלא את התנאי, שאין סברא לומר שהוא פחות בכח המלאכה מהתנאי, א"כ גם אם במשכן לא היה מושיט כ"א למעלה מעשרה, מ"מ כיון שסברא היא שלמטה מעשרה אין ראוי להיות גרוע מלמעלה מעשרה, כיון שבכל ענין הרה"ר הוא בעקרו דוקא למטה מעשרה, מסתברא שאין תנאי זה מעכב אע"פ שלא היה במשכן. ודמי להא דירושלמי, דאמר גבי מושיט אע"פ שעקרו הוא ע"י שהשני יקבל ממנו, מ"מ כיון שבכל מילי שנים שעשאוהו הוא צד פטור, ויחיד שעשה הוא יותר קרוב אל החיוב משנים שעשו, ע"כ מסתבר לחייב ג"כ בשהושיט לבדו אע"פ שלא היה מי שקיבל ממנו, אע"פ שלא היה במשכן. וה"נ מסתבר לחייב בלמטה מעשרה אע"פ שלא היה במשכן, כיון שבכל דוכתי למטה מעשרה עדיף מלמעלה מעשרה, וא"כ הי' ראוי לפי זה לחייב מושיט למעלה מעשרה. אלא שמ"מ נעמד אנו בסברתנו לצדד לפטור למטה מעשרה, מפני שאנו אומרים שמושיט היא מלאכה מיוחדת שהיא הוצאה מרה"י לרה"י, שתנאי אמצעות רה"ר מחייב בה את תכונת המלאכה, ומלאכה זו אין בה משום הוצאה והכנסה מרה"י לרה"י גרידתא, וכיון שכן עיקר חיובה הוא דוקא כ"ז שהיא עומדת בתכונתה המיוחדת, דהיינו מושיט, אבל אם יהיה מעורב בה תואר מתארי ההוצאה כבר נכנסת היא עי"ז בשם הוצאה, ובהוצאה בעינן הנחה דוקא למ"ד קלוטה לאו כמי שהונחה. אמנם לשיטת הרמב"ם משמע שמושיט הוא בכלל הוצאה, ומש"ה מדמה מושיט דמרה"י לרה"י דרך רה"ר למושיט בעלמא, במעביר ברה"ר, או במוציא מרה"י לרה"י, או במכניס מרה"י לרה"י ע"י הושטה. וכיון שהושטה היא מלאכה אחת מכללות המלאכות של הוצאה, אע"פ שכיון שהיא מלאכה אחת, שאין לומר שהרה"ר הוא דרך תנאי בה, אלא שהיא עיקרית, כמו שההוצאה מרה"י וההכנסה לרה"י היא עיקרית בה, ולפ"ז כיון שבמשכן לא היתה הצורה העיקרית של המלאכה הזאת בלמטה מעשרה לא היה ראוי לחדש ולחייב, מ"מ חייב הרמב"ם מדין ק"ו בלמטה מעשרה, משום דסובר כיון שהוא ממין מלאכת הוצאה, א"כ החידוש שחדשה בה תורה צריך הוא להאמר רק על מה שהוא למעלה מעשרה ג"כ חייב, ומה שאינו צריך הנחה ברה"ר ודי בהעברה דרך עליו, אבל לפטור בלמטה מעשרה אין שום מקום, כיון שבמלאכת הוצאה הכללית למטה מעשרה עדיף טובא מלמעלה מעשרה.